

KİTAP İNCELEMESİ

Murat METİNSOY (2007), **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye (Savaş ve Gündelik Yaşam)** (İstanbul: Homer Kitabevi, 464 s.).

Türkiye İktisat Tarihi yazınında İkinci Dünya Savaşı yılları günümüze kadar araştırmacılardan hak ettiği önemi görmemiştir denilebilir. Dönemin iktisadi tarihi genellikle savaş ortamının getirdikleri (ticaret hacminin daralması, askeri harcamaların artması, silah altına alınan nüfusun artması nedeniyle tarımsal üretimin azalması, enflasyon, karaborsacılık, karne uygulamaları) ve Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi gibi belirgin birkaç politika tedbirinin vurgulanması etrafında kurgulanmaktadır. Ancak savaş koşullarının ekonomik ve sosyal hayata etkilerinin sadece genel politikaların betimlenmesi suretiyle anlaşılması mümkün değildir. Politikalar “sıradan insana” ne getirmiştir? Geniş toplum kesimlerinin günlük hayatları savaştan nasıl etkilenmiştir? Bu tür sorulara cevap arayan sosyal tarihçilik araştırmalarına ilginin artması Türkiye'nin yakın dönem tarihinin daha iyi anlamlandırılması bakımından önem taşımaktadır.

Türkiye savaşa girmemekle birlikte savaş ekonomisinin koşullarını bütün ağırlığıyla yaşamıştı. Askere alınan nüfusun artması özellikle tarımsal üretimde büyük düşürlere yol açtı; buğday üretimi savaş sırasında neredeyse % 50 azaldı. 1934-1938 arasında birincisi uygulanan ve başarılı sonuçlar alınan sanayi planlarından ikincisi askeri harcamaların öncelik kazanması yüzünden ertelendi. Dünya Buhranı sonrasında 1930'larda azalmaya devam eden ithalat hacmi savaşla birlikte yarıdan fazla azaldı. İktisadi kaynakların tahsisinde ve önceliklerde değişmeye yol açtığı için savaş dönemi Türkiye'nin iktisadi gelişme sürecini kesintiye uğrattı. Diğer taraftan savaş yılları bir geçiş dönemi idi. Savaş öncesinin (biraz da dünya konjonktüründen kaynaklanan) müdahaleci iktisat politikaları savaş sırasındaki uygulamalar için de esas teşkil etmişti. Savaş döneminin iktisadi ve sosyal politikaları ise hem iktidara yakın kesimlerde hem de toplumun geniş kesimlerinde huzursuzluklara ve hoşnutsuzluklara yol açtı, savaş sonrasında dış siyasi gelişmelerle birleşerek daha serbest politikalara geçişi getirdi. Türkiye'de savaş sonrasındaki politika değişikliklerinin kökeninde CHP ile kendisini destekleyen çevreler arasındaki görüş ve çıkar ayrılıklarının bulunduğu hususu çok sayıda esere konu olmakla birlikte meselenin iktisadi/sosyal boyutu açık olarak ortaya konmuş değildir. Yani iktidardan ya da politikalarından duyulan hoşnutsuzlukların nasıl ortaya

çıktığı, toplumun hangi kesimlerini ve ne ölçüde kapsadığını inceleyen eserler henüz yoktur. Metinsoy'un eseri bu anlamda, savaş yıllarındaki devlet politikalarını ayrıntılı şekilde ele alan, politikaların "niyetlenilmeyen" etkilerini/sonuçlarını ve karşı tepkileri gösteren, böylece bu sonuçların ve tepkilerin savaş sonrasındaki ekonomik, sosyal ve siyasi değişime nasıl ve ne kadar etki etmiş olabileceğini sergileyen bir çalışma niteliğindedir. Bir ölçüde Zafer Toprak'ın Birinci Dünya Savaşı yıllarını ele alan çalışmasını¹ andırmaktadır. Ancak, Toprak politikalara ve kurumlara ağırlık verirken Metinsoy politikaların sosyal etkilerini vurgulamaktadır. Sonuç, nüfusun büyük kısmını oluşturan düşük gelirli insanların günlük hayatlarını sürdürmekte karşılaştıkları sorunların ve genel sosyo-ekonomik hayata dair gözlemleri/kanılları/inançlarının *savaş sonrası değişimin asıl habercileri* olduğudur.

Murat Metinsoy'un *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye* kitabı beş bölümden oluşmaktadır. Giriş niteliğindeki birinci bölüm, eserin araştırma konusunu ortaya koymaktadır: "savaş sadece cepheyi değil cephe gerisini de ilgilendirir." Savaş sırasında kentlerde, köylerde günlük hayat nasıl şekillenmiş, nasıl sürdürülmüştür? Yazara göre bu sorunun cevabının verilebilmesi için, Türkiye tarih yazıcılığında hakim olan, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na girmemesinin savaş koşullarından etkilenmemesini sağladığı şeklindeki üstü kapalı varsayımın terk edilmesi gereklidir. Ayrıca iktisadi ve siyasi politikaların şekillenmesinde çeşitli toplum kesimlerinin rollerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Köylü, işçi, memur gibi *sıradan* insanların "deneyimleri, gündelik yaşam içindeki mücadeleleri, gündelik yaşam içinde devletle girdikleri ilişkiler, direnişleri, protestoları, şikayetleri, istekleri, taleplerine" yer veren sosyal tarih araştırmaları Türkiye'de henüz çok azdır.

Savaş yıllarında iâşe sorunu ve pahalılık ikinci bölümde ele alınmaktadır. 1939'dan itibaren Türkiye'nin dış ticaret hacmi hızla daralmış, 1948 fiyatlarıyla ihracatın değeri 1938-1944 arasında % 62, yine 1948 fiyatlarıyla ithalatın değeri ise % 65 azalmıştı. Ara ve yatırım malı ithalatının azalışı Türkiye'de sanayi yatırımlarının ve sanayileşme sürecinin yavaşlamasına yol açarken tüketim malları ithalatının azalışı da kentlerin ve ordunun iâşesi sorununu şiddetlendirdi. Silah altına alınan nüfusun artışı ordunun beslenmesi meselesi daha da önemli hale getirdi; çünkü silah altına alınanlar aynı zamanda tarımsal üretimde işgücü kaybına yol açtığından ordunun ve kentlerin beslenmesi meselesi üzerinde iki yönlü baskı oluşturuyordu. 1940-1945 arasında (iyi hasat yılı olan 1942 hariç) tarımsal üretim % 42 azaldı.

¹ Toprak, Zafer (2003), *İttihad-Terakki ve Cihan Harbi (Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918)*, İstanbul: Homer Kitabevi.

Savaş yıllarının enflasyonu bir başka önemli problemdi. Genel fiyat endeksi 1938-1945 arasında % 400 arttı. 1938-1944 arasında buğday % 1733, un % 966, pirinç % 428, yumurta % 500, et, kahve ve sabun yaklaşık % 500, şeker % 744, süt ve patates yaklaşık % 400 civarında fiyat artışı yaşamıştı. Aynı dönemde İstanbul ve Ankara'da ekmek fiyatındaki artış da % 400 civarındaydı. Bu artışlar karşısında dar gelirli sınıflar günlük diyetlerini sürdürmekte çok zorlanıyordu. Hükümet, savaşın ticaret kesimine getirdiği bir fırsat olan "ihtikâr"la (vurgunculuk) mücadeleye yöneldi ve piyasada fiyatların denetimine geçildi. Ancak fiyat denetimi (narh) politikalarının başarılı olmasını engelleyen çeşitli unsurlar vardı. Fiyat politikalarının geniş istatistikî ve iktisadî tetkiklere dayanması gerektiği halde devletin bu alandaki donanımı, personeli ve bilgi birikimi yetersizdi. Belirli bir mal için fiyat tespiti yapıldığında onunla yakın ilişkili malların durumunun pek dikkate alınmaması piyasada istenen etkileri yaratmıyordu. Örneğin şekerin fiyatı sabitlendiğinde şekerin ikamesi olan malların fiyatı artıyordu. Devletin fiyat kontrollerini etkili bir şekilde sürdüreceği yeterli ve eğitilmiş personeli de yoktu; İstanbul'da ancak 15 kişilik personel vardı ve günde sadece 30 dükkan kontrol edilebiliyordu. Bu yetersiz personelin sadece İstanbul'da değil tüm ülkede, görevi kötüye kullanması ve rüşvet alması gibi olumsuzluklar da görülebiliyor ve halk arasında kamu otoritesinin itibarını sarsıcı etki yaratıyordu. Devletin fatura kontrolleri de, tüccarın muvâzaalı (anlaşmalı) satışları nedeniyle, pek işe yaramıyordu.

Ekmek sorununu çözmek için getirilen karne uygulaması da yine devletin depolama ve dağıtım teşkilatındaki eksiklikler nedeniyle başarılı olamadı. Kime ne kadar besin düştüğünün hesaplanması, karnelerin ihtiyaca göre dağıtılması ve daha sonra kontrolünün etkin şekilde yapılması pratikte mümkün olamıyordu. Devletin fırınlara yeterli un tedarik edememesinden başlayan sıkıntı, fırıncıların belirlenen fiyattan ekmek satmak istemeyişleri ile birleşince piyasada adı ekmek ama kendi ekmek olmayan, bol katkı maddeli, zaman zaman yenmez nitelikte bir ürün görülmüştü. Ekmek normal üretilse dahi dağıtımında sıkıntılar vardı; karne sahiplerinin tamamı ekmek alamayabiliyor, karneye ihtiyacı olmadığı halde karne almış kişiler görülüyor ayrıca sahte karne imalatı ve karne ticareti yapılmıyordu. Hatta karne ticaretine devlet görevlilerinin de karışması vatandaşın gözünde devletin güvenilirliğini ve karne politikasının mantığını zedeliyordu. Yasaklamalara rağmen buğday unundan yapılan beyaz ekmek, pasta çörek gibi yiyeceklerin üretimi (çünkü pastaneler bunların satışından yüksek kâr elde ediyordu) ve alım gücü olanlarca tüketiminin devam etmesi ve karaborsada iyi ekmek bulunabilmesi ise, halkın gözünde karne sisteminin iyi işlemediği, hatta dar gelirli sınıfları kötü ve az ekmeğe mahkum eden bir uygulama olduğu şeklinde algılanmasına yol açıyordu. Anılan tedbirlerin vurgunculukla mücadelede sonuç veremeyişi hükümeti daha sonra savaş

döneminin olağanüstü kazançlarını vergilendirmek ve bu suretle toplumsal barışı sağlayabilmek için Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi gibi uygulamalara yöneltecek, bu da CHP ile kendisini destekleyen grupların arasının açılmasına yol açacaktı.

Topraksız ve küçük köylülüğün durumu üçüncü bölümde ele alınmaktadır. Seferberlik, çekim/koşum hayvanlarının müsaderesi ve ticaret imkanlarının daralması sonucu tarımsal üretim 1938-1945 arasında % 40 azaldı. Savaşın ilk yıllarında hükümetin tarım ürünlerine piyasa fiyatlarının çok altında fiyatlarla el koyması ve bu sırada tarım dışı ürünlerin fiyatlarının yükseliyor olması ise tarım ürünlerinin iç ticaret hadlerinin bozarak köylülerin geçimini zorlaştırdı. 1938-1945 döneminde köy geçinme endeksi yaklaşık 5 kat artmıştı.

Topraksız ya da küçük topraklı köylülerin önemli bir bölümü silah altına alınınca, tarım sektöründe çalışanların sayısı azaldığından, yaşlılar, kadınlar ve çocuklar daha fazla emek sarfetmek zorunda kaldı. Ayrıca kömür madenlerinde veya yol yapımı gibi kamu işlerindeki zorunlu çalışma/iş mükellefiyeti uygulaması köylüleri tarımsal üretimden ve ailelerinden uzaklaştırarak etkiliyordu. Mükellefiyetten kaçma yaygın bir davranıştı ve köylülerin ve ailelerinin takibata uğramasına neden olarak bu politikadan duyulan hoşnutsuzluğu daha da artırıyordu. Savaş yıllarında kırsal kesimde yiyecek sıkıntısı belirmişti. Üretim için gerekli olan tohumluk ve tarımsal araç-gereç sağlanmasında da sıkıntılar yaşanıyor. Sıtma, verem, tifüs gibi hastalıklar daha fazla görülmesine rağmen devletin sağlık hizmetleri köylere ulaşmıyordu; sağlık personeli ve ilaç sıkıntısı vardı. Kentlerdeki yakacak sıkıntısı nedeniyle devletin ormanları daha sıkı koruma politikası ise köylülerin ormanları diledikleri şekilde kullanamamaları ve orman ürünlerinden yoksun kalmaları demektir. Böylece köylüler savaş öncesi dönemde gündelik hayatlarında olmayan pek çok sorun/güçlükle karşılaşır ve devlet politikalarından sıkıntı çeker hale geldi.

Türkiye nüfusunun büyük kısmını oluşturan küçük köylülüğü asıl sıkıntıya düşüren uygulama ise devletin özellikle kentlerin ve ordunun iâşesini "hesaplı" bir şekilde sağlayabilmek için getirdiği satın alma politikaları oldu. Mevcut tahıl stoklarının azalması üzerine Şubat 1941'de tarımsal ürünlerin zorunlu olarak devlete satılması uygulamasına geçildi. Geçimlik, tohumluk ve yemlik belirli paylar ayrıldıktan sonra bütün üreticilerin hububat ürünlerini Toprak Mahsulleri Ofisi piyasa fiyatının altında sabit bir fiyattan satın alıyordu. Ancak düşük fiyattan satın alma uygulaması üretimi caydırıcı olmuş, üretim azalmaya başlamış ve tahılda karaborsa ortaya çıkmıştı. Ağustos 1942'de iâşe sorununu hafifletebilmek için fiyatların serbest bırakılması düşünüldü. Böylece üretici teşvik edilmiş olacak ve tarımsal üretim artacak daha sonra da artan üretimle birlikte fiyatlar düşecektir. Fiyatlar serbest bırakılmakla birlikte her üreticiden

50 tona kadarki hububat üretiminin % 25'ini, 50-100 ton arasındaki üretimin % 35'ini, 100 tonun üzerindeki üretimin ise % 50'sini sabit bir fiyattan devlete satması öngörülüyordu. Ayrıca geçimlik, tohumluk ve yemlik paylar da kaldırılmıştı. *Yüzde 25* uygulaması tarım ürünleri fiyatlarının daha da yükselmesine yol açtı ve devletin önerdiği fiyat ile piyasa fiyatları arasındaki fark fazlaştı; 1943'te buğdayın kilo fiyatı 100 kuruş civarında iken hükümet 20 kuruş vermeye devam ediyordu. Bu durum küçük köylüler kadar büyük çiftçilerin de üretimlerini devletten kaçırmalarına yol açtı. Bunun üzerine Ocak 1943'te bütün ürünlerden % 10 oranında alınması öngörülen Toprak Mahsulleri Vergisi getirildi.

Tarımsal üretimden alınması öngörülen aynı vergilerin toplanması, depolanması ve nakliyesinden sorumlu olan kuruluş Toprak Mahsulleri Ofisi idi. Ancak ofisin depolama ve nakliye imkanlarının sınırlı olması, personel yetersizliği, devlet hissesinin tahmininde yapılan yanlışlıklar/tutarsızlıklar, mevcut personel arasında görevi suistimal ve rüşvet/kayıрма gibi uygulamalar nedeniyle devlet öngördüğü kadar vergi toplayamıyor, topladıklarını da etkin bir şekilde değerlendiremiyordu. Köylüler ürünlerini devletten kaçırıyor, öncelikle tüccara satmaya çalışıyor, "adamını bularak" devlet hissesinin olması gerekenden az belirlenmesini sağlıyor, vermesi gereken miktarın içine yabancı maddeler karıştırarak vergi yükünü azaltmaya çalışıyordu. Bunlar tarımsal üretimden alınmak istenen vergilere köylü kesimin direniş biçimleri idi. "Vergi kaçırma eylemleri her ne kadar siyasi eylemler olarak düşünölmüş olmasa da kendi spesifik boyutlarını ve niyetlerini aşarak makro siyasi sonuçlara yol açtı." Toplamayı hedeflediğı vergi seviyesine ulaşamayınca hükümet iışe politikasında ve savunma harcamalarının finansmanında zorlandı. Çözüm olarak para arzı artırılınca "savaş yıllarında beşe katlanan emisyon hacmi, kitleleri ezen ve onları siyasi iktidara karşı öfkelendiren enflasyonu tetikleyen en önemli etmenlerden biri oldu." (s.191). *Yüzde 25* ve Toprak Mahsulleri Vergisi deneyimi bir yandan devletin teşkilat, organizasyon, kapasite ve alt yapı sorunlarını göz önüne sererken diğ er yandan da CHP'ye olan tepkilerle savaş sonrası Demokrat Parti tabanının olgunlaşmasına yardım etti.

İşçi sınıfının savaş yıllarının koşullarından nasıl etkilendiğı dördüncü bölümde ele alınmaktadır. Savaş dönemi enflasyonu ve darlıkları karşısında reel ücretleri düşen işçi sınıfının hayat standartları bozuldu. 1938 yılı ücretleri ve gıda maddeleri fiyatları 100 kabul edildiğinde, 1943 yılında ücretler 141'e çıkarken, gıda fiyatları yaklaşık 406'ya ulaşmıştı. Ücretlerdeki erime kentlerdeki iışe sorunu ile birleşince kötü ve yetersiz beslenme sıradanlaştı. İşçiler evlerinde ve maliyet kaygılarıyla yemek çıkarmayan ya da çok kötü çıkaran işyerlerinde yetersiz beslenme sorunu ile karşılaştı. Bir başka sorun barınma idi. Devletin ve özel sektörün işçi sınıfının ve dar gelirli kesimlerin barınma/konut sorununa

yönelik bir politikası olmaması ve kira fiyatlarının etkili bir şekilde kontrol edilememesine tepki savaş yıllarında Hazine arazileri üzerinde “mantarevler” denen barınaklar ya da ilk gecekonduların inşası oldu. Yazarın bu noktada dikkat çektiği bir husus *gecekonduların savaş sonrasının değil savaş yıllarının bir toplumsal olgusu olduğudur*.

Milli Korunma Kanunu'nun çalışma hayatı ile ilgili düzenlemeleri neticesinde özellikle sanayi ve kömür üretiminin aksamadan sürdürülebilmesi için çalışma saatleri uzamış, iş bırakma yasaklanmış ve ücretli iş mükellefiyeti getirilmişti. İşyerlerinin büyük bölümünde yeterli devlet denetimi olmaması nedeniyle en basit temizlik, güvenlik ve sağlık koşulları bile yerine getirilmiyordu. Kötü ve yetersiz beslenme, aşırı çalışma temposu, hijyen eksikliği, ilaçların pahalılığı, doktor ve hastane yetersizliği, temiz içme suyu eksikliği, yakacak sorunu gibi unsurlar hem çalışan kesimleri hastalıklara daha dayanıksız hale getirdi hem de iş kazalarını artırdı. Kötü ve ağır çalışma koşulları karşısında emeği koruyucu sosyal düzenlemelerin ve sosyal güvenliğin olmaması işçilerin hayat koşullarını bir hayli zorlaştırdı.

Reel ücretlerin düşmesi ve çalışma koşullarının ağırlaşmasına karşı işçiler çeşitli direniş biçimleri geliştirdi; işlerinden ayrılıyor, işe devamsızlık gösteriyor ya da iş yavaşlatarak verimliliklerini düşürüyorlardı. İşten ayrılmalar işçi devrini artırarak yeni gelenlerin işi öğrenmesi sürecini tekrarlıyor, vasıflı ve işine aşına bir işçi kesiminin oluşmasını engelleyerek üretkenlik kaybına yol açıyordu. Çalışan kesimler ayrıca dilekçeler ve mektuplar yoluyla resmi otoritelerden emeklilik *maaşı, tazminat ve sosyal yardım gibi taleplerde bulunuyordu. Yazara göre bu direniş ve talepler, savaş sonrası hızlanan sosyal güvenlik düzenlemelerinde tetikleyici unsurdu. 1945'te Çalışma Bakanlığı ve İşçi Sigortaları Kurumu kuruldu, 1946'da Sosyal Sigortalar Kanunu çıkarıldı; CHP savaş yıllarındaki sıkıntılar nedeniyle işçi sınıfı nezdinde sarsılmış olan meşruiyetini Demokrat Parti'ye karşı yeniden sağlamlaştırmak istiyordu.

Beşinci bölümde savaş yıllarının sosyal politika tedbirlerinin nasıl uygulandığı, ihtiyacı ne ölçüde karşılayabildiği ve toplum tarafından nasıl algılandığı ele alınmaktadır. Savaş yıllarında devlet sabit ve dar gelirliilere, kentlerdeki yoksullara ve asker ailelerine malî ve aynı yardımlarda bulundu ya da bulunmaya çalıştı. Özellikle 1943, cumhuriyetin 20. yılı olması nedeniyle, bu konuda bir atılım yılıydı. Fakat yardımlar, toplumda pek çok yardıma muhtaç ve dar gelirli kesimi dışarıda bırakması ve hedef kitleye tam olarak ulaşılamaması nedeniyle memnuniyetten ziyade memnuniyetsizliğe yol açtı. Sosyal yardım programının kapsamına özellikle küçük devlet memurlarının alınması savaş yıllarında memurların kollandığına ya da refah içinde olduklarına ilişkin bir yanılgıya yol açtı. Ancak küçük memurlar da yardımların niteliği ve zamanında verilmemesi konularında şikayetçiydi. Yardım olarak

kuponla dağıtılan şeker, kahve, kumaş gibi mallar daha acil ihtiyaçları elde edebilmek için nakit karşılığında tüccara, esnafa, karaborsacıya satılıyor, düşük gelirli kendilerine yardım olarak dağıtılan maddeler karşılığında talep edilen küçük bedelleri/katkı paylarını ödeyemedikleri için yardımları alamıyorlardı. Yardımların gecikmesi ve dağıtım şekli de şikayet konusuydu. Ayrıca yardımı alanlar bakımından işin psikolojik/duygusal boyutu da önemliydi. Yeterince yardım alamadıkları, kötü koşullarda aldıkları, ya da yardımlardan dışlandıkları zaman kendilerini kötü hissetmeleri ve devlete/hükümete karşı olumsuz duygular hissetmeleri kaçınılmazdı. Devlet, yardımları dağıtma mekanizması olarak bakkallar, fırınlar, Yerli Mallar Pazarları, Kızılay Cemiyeti ve Halkevleri'nden yararlanıyordu. Ayrıca sivil toplum örgütü olarak Yardım Sevenler Cemiyeti de yardım faaliyetlerinde bulunuyordu. Beslenme yetersizlikleri ve genel temizlik koşullarındaki bozulmalar yüzünden artan tifüs, verem, sıtma vakaları ile mücadelede de devlet ilaç ve sağlık personeli yetersizlikleri nedeniyle etkisiz kaldı.

Eserin genel olarak ortaya koyduğu tema, *II. Dünya Savaşı'nın Türkiye Cumhuriyeti devletini nitelikli ve yeterli personel ve idari teşkilat/organizasyon bakımından hazırlıksız yakalamış olduğudur*. Bu durum savaş yıllarının enflasyonu, ihtikârı ve sıkıntılara karşı getirilen tedbirlerin, iyi niyetli olsalar da, iyi tasarlanamamasına ve sonuçta geniş kitlelerde memnuniyetsizlik yaratmasına yol açmış görünmektedir. Örneğin fiyat kontrolleri, aynı yardımların dağıtılması, tahıl satın alınması ve saklanması gibi tedbirler nitelikli personel eksikliği nedeniyle etkili şekilde uygulanamamış, devlet emisyonu artırarak enflasyonu körüklemiş ve çalışanlarını adeta yolsuzluğa itmiş, ordunun ve kentlerin iâşesini ucuza sağlayabilmek için nüfusun büyük kesimini oluşturan küçük köylülüğü zor durumda bırakmış, sanayi ve maden üretiminin düşmemesi için zorunlu işgücü uygulamasına başvurmuş ancak çalışanlara uygun ve yeterli çalışma/beslenme/sağlık koşulları sağlayamamıştır. Mücadele edilmeye çalışılan pahalılık ve gıda darlıkları, salgın hastalıkların artmasına, barınma sorununa ve gecekonduların ortaya çıkmasına, özellikle fakir ailelerde geçim güçlükleri nedeniyle boşanmaların artmasına, çocuk ölümleri ve suçlarının yükselmesine, eğitimlerinin aksamasına, kimsesiz çocukların ve dilenciliğin yaygınlaşmasına yol açmıştı. Bütün bu unsurlar ve bunlarla mücadele için alınan tedbirlerin etkisiz kalması günlük hayatı özellikle dar gelirli için zorlaştırdı. Toplumun büyük bir kesimi çeşitli sebeplerle mevcut uygulamalardan hoşnutsuzluk duydu. Bu noktada yazar, haklı olarak, savaş yıllarının sosyo-ekonomik huzursuzluklarının sıradan insanların gözüyle değerlendirilmesinin de gerekliliğini belirtmektedir. Savaş yıllarının hikâyesine dönemin yöneticilerinin beyanatları ve politika uygulamalarından bakılınca farklı algılanması normaldir. Oysa sıradan insanların tecrübelerini esas alan

eser bu konuda bir yeniden düşünüşe ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Böylece savaş döneminden Toprak Mahsulleri Vergisi borçları kalanların Demokrat Parti'yi çare olarak görmesi (s.192-3); 1950'lerde hızlanan kırdan kente göç sürecinin sadece tarımda makineleşmeye değil köylülerin savaş yıllarındaki fakirleşmesi sürecine de bağlı olduğu (s.139); savaş sonrasındaki sosyal güvenlik düzenlemelerinin CHP'nin savaş yıllarındaki sıkıntılar nedeniyle işçi sınıfı nezdinde sarsılmış olan meşruiyetini Demokrat Parti'ye karşı yeniden sağlamlaştırmak istemesiyle (s.272) ilişkili olduğu gibi hususları anlamlandırmak kolaylaşmaktadır.

1920'ler ile 1930'ların iç ve dış koşulları ve Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlı ekonomik kaynakları eğitim, sağlık, ulaşım gibi alanlara yeterli yatırım yapılamamasında ve nüfusun büyük kesiminin hayat standartlarının geliştirilememesinde kritik roldeydi. Savaş başladığında ülkede etkin bir hizmet alt yapısı oluşturulabilmiş ve yeterli sayıda nitelikli işgücü sağlanabilmiş değildi. Bu hususu anlamayı kolaylaştırmak ve anlatımı desteklemek adına erken cumhuriyet döneminin iktisadi arka planını (kısa da olsa) betimleyen bir anlatımın eksikliği hissedilmektedir. Ayrıca dönemin pek çok politika uygulamasının arkasında yer alan ve hükümete (fabrikalarda üretilen malları değer fiyatını ödemek şartıyla el koyup stoklamak, fabrikalara el koyup işletmek, işçilere mecburi mükellefiyet yüklemek, malların fiyatlarını saptamak vb. gibi) olağanüstü yetkiler veren Millî Korunma Kanunu'nun daha fazla vurgulanması hatta kanun metninin ek olarak eserde yer alması da faydalı olurdu. Yine de eserin, dönemi sıradan insanların gözünden değerlendiren bir ilk çalışma niteliğinde ve hem akademik çevreler hem de genel okuyucu için faydalı olduğu söylenebilir.

Doç. Dr. M. Murat Baskıcı, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü